

Nr 117

Av herr Jacobson i Vilhelmina, om viss utredning angående den Skytteanska donationen och statens ekonomiska ansvar för Skytteanska skolans drift och underhåll.

År 1619 anlades, på initiativ och genom donation av riksrådet Johan Skytte, i Öjebyn, Piteå, en lappskola, vars syftemål, enligt stiftelsebrevet, var att där utbilda »flitige och begåvade» ynglingar av lappfolket till lärare, tjänstemän och präster för lappfolket av deras egen stam.

Emellertid fann såväl donator som riksstyrelsen, att skolans syfte ej kunde nås genom en skola, förlagd vid kusten, där ju inga samer (lappar) funnos annat än vintertid. Därför flyttades skolan redan år 1631 till Lycksele, Västerbottens lappmark, därvid den även utvidgades och förbättrades.

Johan Skytte, som då var universitetskansler, blev även högste styresman för lappskolan i Lycksele. Stiftelsebrevet är daterat den 20 juni 1631. Här i betonas ytterligare skolans ändamål att »utbilda flitige och begåvade lappunglingar till lärare, tjänstemän och präster för lapparna av deras egen stam».

Medel till denna läroanstalt hade donerats av nyssnämnde riksrådet Johan Skytte.

I det den 5 november 1643 upprättade förpantningsbrevet, heter det bl. a., att »Riksrådet Johan Skytte dels av eget förärat, dels av androm förskaffat underhåll till samma skola, femtusen daler gott silvermynt, för vilket be-
lopp anslogs någre byar uti Ume sokn till underpant».

Dessa byar, de »Skytteanska godsens», utgjorde tillsammans ej mindre än 32 och 7/32 mantal. En oerhörd domän alltså.

Av egna medel hade Johan Skytte inköpt och förärat »400 daler silvermynts ränta».

Under de första tiderna fyllde också skolan sitt i donationsbrevet angivna syfte. Ur lappskolan utgick bland andra Johan Gerhardson-Gran, lappen som blev landshövding, en man, som i övre Norrlands historia gjort en utomordentlig insats. Han var under den stränge Karl XI:s tid en rivande och drivande kraft häruppe. De stora och betydelsefulla förordningar om »Lappmarkernas kolonisation» hade lappen Johan Gran — och ingalunda någon svensk — varit upphovsman till. Landshövding Gran reste personligen under åren 1671—1673 omkring överallt i lappmarkerna, uppsökande sådana platser, vilka kunde vara lämpliga för bofast nedsättning.

Det var ett jättearbete i den svenska kolonisationens tjänst, som denna gång utfördes av en sameman. För sitt arbete erhöll han, som redan tidi-

gare tjänstgjort såsom assessor i Svea hovrätt och år 1645 för sina förtjänster upphöjts i adligt stånd, av Konungen översvallande lovord för »hans nit, trohet och skicklighet».

Men då samme Gran icke ville svika det folk, samefolket, ur vars led han hade sitt ursprung, och tillstyrka åtgärder, som han själv såsom same, ansåg vara fördärvbringande för samefolket, ådrog han sig Konungens miss-hag, vilket hade till följd, att han den 15 juni 1678 avsattes från landshövdingeämbetet.

Det var i lappskolan i Piteå, som denne märklige man fått sin undervisning, och härifrån kom han år 1626 direkt till Uppsala universitet, där han år 1635 blev magister.

Detta bevisar, att lappskolan verkligen var en högre lärdomsskola från början.

Från Lycksele lappskola har också ett betydande antal samiska prästmän utgått. Olaus Gran, en förnämlig kraft, vitsordad den 15 mars 1686 av domkapitlet i Härnösand för sitt »rara dygdeleverne, sitt brinnande nit och sin stora lärdom», var lapp.

Men naturligtvis var det bara ett ringa fåtal av samebarn, som från lappskolan sändes till universitetet i Uppsala. De flesta stannade hemma och blevo liksom deras fäder renskötare. Men de hade i alla fall fått så mycket skolbildning, att de kunde undervisa sina egna släktingar, sina vänner och sina barn. Spåren härav ser man i visitationsprotokollen från Lycksele i slutet av 1700-talet, då det konstateras »att alla lappar kunna läsa i bok».

Av denna stolta samiska kulturhård, som var stödd av väldiga donationsmedel och uppbars av Johan Skyttes stora tanke, återstår numera endast namnet.

Vart har förresten den storartade donationen tagit vägen? Var finnes numera de trettiotvå mantal jord, som lades till grund för skolans existens? Var finnas de fyrahundra daler silvermynt i räntor, som donerats till skolans underhåll i evärdliga tider, till samefolkets gagn och nytta?

Det förefaller, som om staten lagt beslag på alltsammans under förevändning, att den sörjt för lapparnas undervisning på annat sätt. Det skall icke bestridas att staten hitintills svarat för Skytteanska skolans drift och underhåll, men alltsedan 1948 års statsrevisorer gjorde gällande att den Skytteanska donationen upphört att gälla på grund av Karl XI:s reduktion har ifrågasatts, huruvida icke Kungl. Maj:t och riksdagen numera vore oförhindrade att helt eller delvis indraga nu utgående anslag till Skytteanska skolans verksamhet.

Statsrevisorernas påpekande att Karl XI:s reduktion även drabbade de till Skytteanska skolan förpantade hemmanen är fullt i sin ordning, men statsrevisorerna synas ha förbisett att Karl XI efterlät sin rätt och utfärdade den 18 april 1687 donationsbrev i nämnda hemman.

Detta donationsbrev är av följande lydelse:

Wij CARL med Guds Nåde Sveriges, Jöttes och Wendes Konung, Storfurste till Finland, Hertig uti Skåne, Estland, Lyfland, Carelen, Brehmen,

Werden, Stettin, Pommern, Casuben och Wenden, Furste till Rügen, Herre öfver Ingermanland och Wismar; så ock Pfaltz Grefve vid Rehn i Beijern, till Julies, Cleve och Bergen Hertig.

Gjöröm witterligt, at såsom ibland andre förpantningar, som efter Våre trogne Ständers wid sednaste Riksdag inkomne förslag och mening angående pantegodsens inlösande och gäldens afbördande, nu hemfalla oss och Cronan med innevarande 1687 åhrs Ränta, och så de pantegods, som Lappe Scholan i Uhmå emot försträckte Femtusende Daler Silfv. mynt af Hennes Maji. Drottning Christina updragne äro, komma at förståås och ansees, och tillfölje deraf indragas; jämvahl således beroo under wår Nådige frye disposition; altså och emedan Wij uti nåder gärna benägne ärom, til at på allt giörligit sätt hielpa och understödia slijkt till det gemene bästa och särdeles till Lapparnes Christendoms befordran inrättade wärk; Ty hafwe wij och i anseende dertill, så wahl som till dhe ringa villkohr, som wid bem:te skola finnas, skiänkia, unna och efterlåta welat, som wi jämvahl härmed och i kraft af detta vårt öppna bref, skiänka, gifwa och efterlåta. Lapp-Scholan i Uhmå och till dess underhållande ofvanbem:te pantegods, till at alt framgieht både nu och i tillkomman tijder niuta, bruka och besitta desamma samt, den deraf gående räntan uppbära. Wijk biude och befalle fördenskull härmed Vårt Cammar Collegium, State Contoir, Landshöfdinge där å orten jemte alla de andre vederbörande, som oss med hörsamhet och Lydno förbundne äro, att de ställa sig detta till efterlåta, och icke giöra häremot i någon måtto, utan bem:te Schola derwid krafteligen handhafwa och beskydda. Till yttermera visso hafwe Wij detta med egen hand underskrifwit, och med vårt Kongl. Secret bekräfta låtit. Datum Stockolm den 18:e Aprilis år 1687.

CAROLUS

(Sigill)

J. Bergenhjelm

Händelserna i samband med Karl XI:s reduktion inneburo sålunda för den Skytteanska skolan, att skolans framtid ekonomiskt tryggades. Skolan tillförsäkrades »att framgient» nu och i tillkommande tider besittningsrätten till 32 7/32 mantal i Umeå socken, som skolan fått i vederlag för donationssumman å 5 000 riksdaler. De statliga myndigheterna ålades av Konungen att bevaka skolans rätt.

Tillkomsten av donationen framgår av följande kungl. brev daterade den 20 juni 1631 i Alt-Stettin.

Wij Gustaff Adolph med Gudz Nådhe Suerigies Giötes och Wändes Konungh &c. Gör härmedh witterligt, att ehuru weell wår högähradhe S. Herr Fadher höglöfligh i hugkommelse, K. Carl M:t så weel som wij sedan wij igenom Gudz nådh till Konungzlige regerinngh kommenn ähr öfuer vårt kiäre fädernesslanddh Swerigie, hafue winnlagt och beflittat oss, att de wåre widt i Norrlanden besitte Unndersåter måtte blifua Unnderwiste i Booklige konnster, och Unnderrettade om deres Sielars Saligheet, så hafwer det dock lickweel, allt här till för dees wåre krigszbesweer som bådhe hög:te Wår S. Kiäre H. Fadher så weell som Wij hafue warit medh belastadhe ikie kunnat vinna denn framgångh som wij gärna hafue åstunndat, männ så hafue icke dess mindre welat unnderlåta, til at wijdare låta dermedh forrt fahra, förmedelst någre Nijtälskande män till wår Cristeligh religionn, och dee Booklige konster Directionn, och fördenskull för godt funnet der till at förordna, efter som Wij i detta vårt breffz kraft förordna Wår och Swerigies

rijkes tromann Rådth Gennerall Gouverneur i Liflaandh, Ingermanland och Carelenn oss Elskeligh Edle och Wällbornne Herr Johann Skytte Frijherre till Duderoff, och till enn Directorem öfuer enn skola anrättande i Lappmarken huilken skola wij tillstå honom ahnrätta i Umå Lapmark till enn begynnelse häller fundamänt till b:te Lappers unnderwissningh efter som hann siälff Unnderänigast hafuer låfuat der till all mödho hafua ospart, så widh gudh till sinn nådhe förlänandess wardher, hvilken Direction sedhan framgiennt hoss wällbem:te Herr Johann Skytte och hanns posteritet blifua skall, och uppå det at bådhe dee peerssoner som bådhe skola informera samma Lapper så weel som dee der lust hafua till at öfua sig i Booklighe konnster måge hafua något wist tillgåå, af huilket dee der åhrlige uppehålle hafua måghe. Så hafue wij af gunst och Nådhe Undt och efterlåtitt som wij och i dette wårt Brefz krafft unne och effterlåte till samma skola all denn kyrkietijennndh som åhrligen faller aff Umå Sochn, sedhann all tilbörlich afkortningh ähr afdragen, hvilken kiörkietijennndh wällbem:te Herr Johan Skytte och hanns posteritet medh sampt huadh mera inkombster dee siälffue förmedelst sinn flith och försichtigheet der till Bringinga kunde, skole hafua mackt at anleggia på Samma Schola efter som dee sielffue bäst och nyttigast dock oss och wåre effterkommande Konunghar högste Dispositionen förbehållin. Till yttermera wisso hafwe wij detta medh egenn handh underskriuit som gifuit ähr i Alten Stetin i Pommeren den 20 Junij år 1631.

Öppet Breff för Lappe scholan Uthj Uma Lappemarek, att behålla någre Byar i Uma Sochn Uthj Underpant för 5 000 Rdr som af Hr Johan Skytte till b:te Scholes Underhåldh ähre förährade. Datum Stockholm den 5 Novebris 1634.

Wij Christina medh Gudz Nådhe etc. etc. Giöre witterligit, att såsom Kongl. Maj:tt wår Ellschelige kiere Herr Fader loffwärdigast uthi åminnelse hafver af synnerligh Christelig kierleck och bevåg till Gudhz Ordz och hans heliga församling ubbyggelse, och eenkannerligen att förvidge henne ibland wåre Undersåther, som wijdast uthij Norrlanden besittne ähre, nådigast gådt funnet, att en Schola Uthij Uma Lappmark anrättas schulle, och till Directorem öfver densamme förordnat wår och Sveriges Rijkes Troo Man, Rådth och Praesident Uthij wår Hoffrätt i Jönekiöping Upsala Akademiae Cantzler, sampt Lagman öfver Norre finne Lagsaga, Oss Ellscheligh, Edle och Wälborne Her Johan Skytte, frijherre till Duderoff, Herre till Grönsö, Strömssrum och Skytteholm, Riddare, och effter honom hans posteritet j lijke måtto Directionen öfver densamma att hafve, såsom och gifvit till bem:te Scholes Underhåldh all behållen Kyrekiotijonde, som af Uma Sochn åhrligen kan falla: Så hafwe wij härmedh och j dhette wårdt öpne breffz krafft weelat, icke allena hvad j så måtto af högstbem:te Sahl. Kongl. Maj:tt hellsosambligen ähr stadgedt, ratificera och stadfästa. Uthan och emedan wäl:te Her Johan Skytte hafver deels af sitt egidt förähredt deels af androm förskaffedt till samme Lappe Scholes Underhåldh Femtusend daler gådt silfvermyntt, undedänigst bediedes att såsom samme Capital nu ähr j Koppar Compagniedt hoos oss och Cronan thedt än wijdare hoos oss och Cronan måtte ståendes blifwe, och för dess afgående interesse (räcknandes otta pro cento om åhredt) några Byar j Nordlanden inrymmes be:te Lappe Schola till Underhåldh, Dij hafwe wij densamme till een brukeligh Underpant för samma Penningar Unndt och bewiliadt efter schl:ne wåre och Cronones Byar j Umeå Sochn Uthi Wåsterboltn, Röbbäck Mantal 12 5/8 Stöcksiöö mantal 8 3/16 Klabbölet mantal 3 9/16 Baggebölet mantal 2 27/32 Kåddis mantal 2 5/16 och Brännelandh mantal 2 11/16 dem med alle wisse och owisse Pertzlers ordinarie åhrlige Rännta att niuta och behålla, och dem

intheft att affträda, för ähn be:te 5 000 R:dr Swenscht Sölfver mynt åth Lappe Scholan blifwa erlagde och betallte. Befalle för den schuld wår Landzhöffdinge och alle andre som dhette wedkommer att dee meehr och effter be:te Lappe Schola wid samme Pant handhafwa, icke tillstädiandes att den här emot må skee till praejudicium eller förfång j någon måtto.

Till yttermera visso är detta medh wårt Secret och wåra sampt Sveriges respective Förmyndares och Regerings underskrift bekräftat.

Av de nu återgivna kungl. breven synes framgå att den Skytteanska donationen fortfarande består, även om såsom departementschefen i 1952 års statsverksproposition konstaterade »att skolan under 1700-talet fråntogs en betydande del av sin egendom».

Inte minst den omständigheten att donators bestämmelser icke till fullo följts och framför allt att invecklade problem av juridisk art synes föreliggande motiverar en allsidig, uttömmande utredning av denna fråga i hela dess vidd.

Jag anser att en fullt betryggande utredning i denna för Tärna skatte-tyngda och fattiga lappmarkskommun så ytterst betydelsefulla fråga icke bör komma till stånd utan att representanter för Tärna kommun får tillfälle deltaga i densamma.

Jag får härmed anhålla,

att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om utredning, huruvida den Skytteanska donationen av den 5 november 1643 fortfarande äger bestånd och i vad mån staten alltjämt bör ekonomiskt svara för Skytteanska skolans drift och underhåll och att i en blivande utredning minst en representant för Tärna kommun skall ingå.

Stockholm den 24 januari 1956

Uddo R. Jacobson